

тореф. дис. Томск, 2000. 13. Коврига З.Ф., Панько К.К. Политические и правовые коллизии, конфликты, фикции // Право и политика. Сб. науч. тр. Воронеж, 1996. 14. Вильдхабер Л. Роль и значение прецедента в деятельности Европейского суда по правам человека // Право и политика. 2001. №8. 15. Поляков О.А. К вопросу о классификации юридических коллизий // Вестник Северо-Кавказского государственного технического университета. Серия «Право». 2004. №1.

Надійшла до редколегії 18.10.06

С. О. Погрібний

ЮРИДИЧНІ ФАКТИ В МЕХАНІЗМІ ДОСЯГНЕННЯ МЕТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Правове регулювання цивільних суспільних відносин полягає у створенні суб'єктами такого регулювання (тобто, державою або самими учасниками цивільних суспільних відносин) норм статутного або договірної цивільного права, які мають бути втілені у реальній поведінці їх адресатів. Задля такого втілення задіюється певна послідовність взаємопов'язаних та взаємообумовлених юридичних засобів – механізм досягнення мети правового регулювання цивільних відносин, принципове значення для функціонування якого мають юридичні факти. Це значення пояснюється тим, що за загальним визнанням саме юридичні факти є тими обставинами, з якими пов'язується виникнення, динаміка та припинення конкретних цивільних правовідносин, що виникають на підставі норм цивільного права і в яких здійснюється реалізація цих норм.

Вчення про юридичні факти первісно зародилося в науці цивільного права. Після того воно досягло загальнотеоретичного рівня, стало надбанням всієї правознавчої науки в цілому, широко використовується в інших галузевих дисциплінах. Прийнято вважати [див., наприклад: 1, с. 116; 2, с. 5; 3, с. 324 та інші роботи], що вперше поняття «юридичний факт» було використано німецьким юристом Ф. К. Савіні у його роботі «Система сучасного римського права» (1840–1849 рр.), де під юридичними фактами він розумів події, якими обумовлюється початок чи кінець правовідносин. Подальший розвиток в європейському правознавстві XIX – початку XX ст. теорія юридичного факту отримала стосовно саме юридичних фактів, що стосуються цивільних та підприємницьких правовідносин (Ф. Бернґефт, Г. Дернбург, А. Еннексерус, І. Колер, А. Тон). При цьому були сформовані загальні поняття юридичних фактів та складів, зроблені перші спроби систематизації фактів, створені основні класифікаційні системи, проведено розмежування юридичних фактів та інших фактичних обставин, пов'язаних з ними [детальніше див.: 1, с. 116–119]. Проте, відповідні дослідження мали попередній, підготовчий характер. Їх автори, наслідуючи традиції догматичної юриспруденції, ставили за мету ство-

рення стрункої та всеосяжної класифікаційної системи юридичних фактів, яка, об'єднавши юридичні факти у різні групи, відображала б їх зовнішні правові властивості. Однак, така система не розкривала сутності фактів, на що звертав увагу М. М. Агарков, відмічаючи, що побудова формально-логічної схеми не дає відповіді на питання про зв'язок між підставою виникнення зобов'язання та тими цілями, заради яких виникають зобов'язальні відносини [4, с. 85–86].

На початку ХХ ст. вченням про юридичні факти зацікавились і російські правознавці, які, відмічаючи односторонність підходу західних теоретиків, намагались вийти за його межі та дати юридичним фактам своє тлумачення (Є. В. Васьковський, В. І. Синайський, Г. Ф. Шершеневич). Одним з яскравих прикладів таких прагнень стали праці Л. І. Петражицького [5]. Викладена в них психологічна теорія юридичних фактів в подальшому не знайшла широкої підтримки, оскільки була суто ідеалістичною та не повною мірою відповідала потребам практичної реальності.

У радянській юридичній науці найпомітніші, фундаментальні дослідження проблем теорії юридичних фактів припадають на 50–60-ті роки ХХ ст. У цей час і пізніше юридичним фактам був присвячений ряд самостійних робіт та окремі розділи у роботах із загальної теорії права та у межах деяких галузей права (цивільного, сімейного, житлового). Серед таких робіт перш за все слід відмітити роботи М. М. Агаркова, С. С. Алексеєва, Н. В. Вороніної, З. Д. Іванової, О. С. Іоффе, В. Б. Ісакова, С. Ф. Кечек'яна, О. А. Красавчикова, А. В. Міцкевича, С. І. Реутова, К. А. Стальгевича, Ю. К. Толстого, Р. О. Халфіної, Л. С. Явича та ін. Коло питань, що були ними розглянуті, надзвичайно широке. Особлива увага приділялась розробці поняття юридичного факту; виявленню його природи та змісту, характеру зв'язку юридичного факту та правового наслідку; розгляду передумов динаміки правовідносин, фактичних складів, фактичних комплексів; класифікаційним дослідженням; функціям юридичних фактів; розкриттю значення фактів, принципів їх відбору та механізму дії, способів закріплення та ін.

Разом з тим, сучасний етап розвитку цивільного законодавства в Україні, який характеризується переосмисленням регулятивних властивостей права, визнанням виключно приватноправової природи цивільного права, широким допущенням саморегулювання цивільних відносин їх учасниками у договірній сфері тощо ставить на порядок денний необхідність нових досліджень категорії юридичних фактів у цивільному праві, в аспекті їх ролі в механізмі досягнення мети цивільно-правового регулювання суспільних відносин. Реалізації такого завдання і присвячене дане дослідження.

У сучасній літературі практично не дискутується питання про поняття юридичних фактів у цивільному праві. З певними несуттєвими редакційними відмінностями як у наукових джерелах [див., наприклад: 6, с. 72], так і в навчальній літературі [див., наприклад: 3, с. 324; 12, с. 149; 17 с. 379; 18, с. 84–85] під юридичними фактами традиційно розуміються факти реальної дійсності (дії або події), з якими норми права пов'язують виникнення, зміну чи припинення цивільних правовідносин. В цілому таке розуміння юридичного факту не викликає заперечень і здається цілком придатним для досліджень їх властивостей як елемента механізму досягнення мети правового регулювання цивільних відносин.

Традиційно вважається, що юридичними фактами, які породжують існування цивільних правовідносин, змінюють такі правовідносини або припиняють їх, є різноманітного характеру дії або події, що можуть бути як правомірними, так і неправомірними [див., наприклад: 7, с. 324–329; 1, с. 88–91]. Варто зазначити, що сам чинний Цивільний кодекс України (далі – ЦК) у ст. 11 визначає лише підстави виникнення цивільних прав та обов'язків і не містить певних загальних положень, що були б спеціально присвячені підставам зміни чи припинення цивільних прав та обов'язків, як наслідок – і цивільних правовідносин. На наш погляд, це є певною вадою цивільного закону, яка проте має скоріше технічний характер і не є серйозною перешкодою ні для наукового пошуку, ні для практичного застосування ЦК України. Сказане зумовлюється тим, що за своєю сутністю юридичні правопороджуючі, правозмінюючі та правоприпиняючі юридичні факти не мають жодних відмінностей. Різниця полягає лише в тих наслідках, які тягне за собою їх поява, а саме: виникнення, зміна чи припинення суб'єктивних прав або обов'язків. Виходячи з цього, вважається можливим дослідити основні характеристики та значення юридичних фактів у механізмі досягнення мети цивільно-правового регулювання суспільних відносин, ґрунтуючись, у тому числі, й на основних положеннях чинного ЦК України, які стосуються виключно підстав виникнення цивільних прав та обов'язків.

Зокрема, в частинах 1 і 2 ст. 11 ЦК України визначається, що цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки, зокрема: договорів та інших правочинів; створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності; завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі; інших юридичних фактів. Крім того, відповідно до частини 6 згаданої статті ЦК

України «у випадках, встановлених актами цивільного законодавства або договором, підставою виникнення цивільних прав та обов'язків (тобто, правопороджуючим юридичним фактом – С. П.) може бути настання або ненастання певної події». Такі законодавчі приписи, як це очевидно, цілком узгоджуються з теоретичним розумінням юридичного факту як певної дії або події, з наявністю якої норма права пов'язує, зокрема, породження суб'єктивних цивільних прав та обов'язків.

Разом з тим, відповідно до ч. 3 ст. 11 ЦК України, цивільні права та обов'язки можуть також виникати безпосередньо з актів цивільного законодавства, а відповідно до ч. 4 та 5 згаданої статті, у випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки виникають безпосередньо з актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим або органів місцевого самоврядування і можуть виникати з рішення суду. Таким чином, законодавцем передбачаються ситуації, які, на перший погляд, «не вписуються» в загальну схему правового регулювання цивільних відносин та не відповідають визначеній вище структурі механізму досягнення мети такого регулювання. Адже у випадках, описаних у ч. 4 та 5, на перший погляд, норму права і суб'єктивні права та обов'язки, які виникають на її підставі, не пов'язує юридичний факт.

Проблема виникнення прав та обов'язків суб'єкта на підставі норми права без спеціального юридичного факту протягом певного часу досліджувалася науковцями. Так, наприклад, протягом довгого часу в радянському правознавстві (як у загальній теорії права, так і в окремих галузевих науках) визнавалося існування окремих прав і обов'язків особи (як правило, мова йшла про конституційні права та обов'язки, але не тільки) поза правовідносинами, або у так званих «правовідносинах особливого типу». Зокрема, А. В. Міцкевич писав, що кожен суб'єкт права безпосередньо із закону, тобто незалежно від участі в тих чи інших правовідносинах, володіє певним комплексом прав та обов'язків [12, с. 12]. На думку М. С. Малєїна, основні конституційні права, свободи та обов'язки громадян, а також абсолютні права (наприклад, право власності) належать громадянам і здійснюються ними без вступу у конкретні правовідносини, якщо ці права ніким не порушуються [13, с. 96].

Деякі інші автори висловлювали судження про те, що основні конституційні права та свободи людини існують у правовідносинах особливого типу [14, с. 174; 15, с. 114]. Про те, що згадані права та обов'язки реалізуються суб'єктами в рамках загальнорегулятивних правовідносин, писала і Р. О. Халфіна, яка відзначала, що «ці правовідносини (якщо брати їх юридичну сторону) виникають «безпосередньо із закону». Вони встановлюються нормами

права, змінюються і припиняються разом з ними. За строком свого існування вони носять тривалий, безстроковий характер. ...громадянин вступає у загальні правовідносини, як правило, з моменту народження чи прийняття радянського громадянства і вибуває з них у зв'язку зі смертю або втратою радянського громадянства» [16, с. 102].

Очевидно, український законодавець, сформулювавши ч. 3 і 4 ст. 11 ЦК України саме в чинній редакції, підтримав судження тих правознавців, які допускали існування певних суб'єктивних прав та обов'язків поза будь-якими правовідносинами, в тому числі й поза так званими «правовідносинами загального типу». Необхідно відзначити, що в попередніх варіантах проекту нового Цивільного кодексу України члени робочої групи з його розробки пропонували іншу редакцію відповідних приписів цивільного закону, відповідно до якої юридичний факт визнався необхідною підставою для виникнення суб'єктивних прав та обов'язків певного суб'єкта у будь-якому випадку [17, с. 34–35]. Чинне ж законодавче рішення породило проблему теоретичного осмислення тих випадків, коли цивільні права та обов'язки можуть виникнути безпосередньо з нормативно-правового акту та існувати поза цивільними правовідносинами.

Одні цивілісти висловлюють судження про те, що положення нормативно-правових та інших актів є самостійними підставами виникнення цивільних прав та обов'язків поряд з юридичними фактами і незалежно від них. Так, наприклад, А. Ю. Бабаскін пише, що «серед підстав виникнення цивільних прав та обов'язків закон, зокрема, виділяє: юридичні факти, рішення суду у випадках, встановлених актами цивільного законодавства; акти цивільного законодавства; у випадках, встановлених актами цивільного законодавства, акти органів державної влади, органів влади АРК. Або органів місцевого самоврядування; а також настання або ненастання певної події, у випадках, встановлених актами цивільного законодавства або договором». Відповідно робиться висновок, що «цивільні права та обов'язки можуть виникати безпосередньо з актів цивільного законодавства, наприклад, безпосередньо із закону виникають права та обов'язки представництва за законом (ст. 242 ЦК), обов'язок складення проміжного ліквідаційного балансу та ліквідаційного балансу ліквідаційною комісією юридичної особи у випадку ліквідації юридичної особи (ст. 111 ЦК), обов'язок юридичної особи у разі зміни свого найменування повідомити про це в друкованих засобах масової інформації (ст. 90 ЦК та ін.» [18, с. 19–20, 22].

Разом з тим, інші цивілісти досить помірковано оцінюють такі законодавчі приписи. Так, Н. С. Кузнецова про випадки, коли цивільні права та обов'язки можуть виникати безпосередньо з актів

цивільного законодавства, пише: «як правило, до таких підстав, що прямо закріплюються в цивільному законодавстві, належать юридичні факти події (на відміну від закріплених у частині 2 статті 11 КК юридичних фактів-дій) – зазвичай такими підставами є обставини непереборної сили: військові дії, повені, землетруси, епідемії, епізоотії тощо» [19, с. 22]. Що ж до актів органів державної влади, органів Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування як підстав виникнення цивільних правовідносин, то до них Н. С. Кузнецова відносить «розпорядження відповідних органів місцевого самоврядування про реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, рішення про оформлення права оренди земельної ділянки, рішення про реєстрацію інвестиції тощо» [19, с. 22].

Видається, що друге судження є більш обґрунтованим, хоча і потребує свого подальшого розвитку та уточнення. Поширення в літературі ідей про можливість існування окремих суб'єктивних прав та обов'язків поза межами правовідносин, або в рамках так званих «правовідносин особливого виду», «загальнорегулятивних правовідносин», які зрештою спричинили висновки про можливість породження суб'єктивних прав і юридичних обов'язків безпосередньо з норм права, оминаючи юридичні факти, було, на наш погляд, зумовлено декількома причинами. Перша з таких причин – це, очевидно, одна з методологічних засад радянського правознавства, відповідно до якої держава в своїх нормативно-правових актах могла надавати суб'єктам права певних прав. Так, у вже цитованій вище роботі Р. О. Халфіної стверджувалося, що безпосередньо із закону і в рамках «правовідносин загального типу» громадяни СРСР володіють правами на користування досягненнями культури [16, с. 102]. Цілком очевидно, що такі судження явно суперечать визнаному нині природному походженню основоположних прав людини, які жодною мірою не залежать від держави, існують у людини незалежно від того, визнаються чи не визнаються вони державою і підлягають лише захисту і невтручанню з боку останньої. Набуваються ж ці природні права (в тому разі, якщо вони проголошені в нормативно-правових актах) не в силу наявності самого нормативно-правового акту, а в силу наявності певного юридичного факту.

Друга зі згаданих вище причин – це, вочевидь, певна складність встановлення того самого юридичного факту, який породжує конституційні права та обов'язки особи, а також інші абсолютні суб'єктивні права. На відміну від юридичних фактів, що породжують інші права та обов'язки, такі юридичні факти не є настільки очевидними, рельєфно вираженими, що, звісно, не може свідчити про те, що вони не існують взагалі. Так, наприклад, часто стверджується, що безпосередньо із закону виникають такі

особисті права людини, як право на життя, здоров'я, особисту свободу і недоторканність, безпеку тощо. Разом з тим, сама лише наявність закону, який проголошував би, наприклад, право на життя (ст. 27, ст. 270 ЦК України) без юридичного факту народження не породжує у певного суб'єкта вказаного суб'єктивного права. Таким чином, у даному разі також існує юридичний факт (відносна подія – народження), який породжує право на життя. Так само й право власності на певну річ виникає не в силу закону, а у зв'язку з наявністю юридичних фактів, що породжують таке право (глава 24 ЦК України). Про це, до речі, йдеться і в одному з рішень Конституційного Суду України, де відзначено, що «у статті 41 Конституції України ... не лише проголошено право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, а й зазначено, що воно набувається у встановленому законом порядку. Тобто право власності виникає лише за наявності певних юридичних фактів та за умови формування правового статусу конкретного власника, надання йому юридично забезпеченої можливості діяти у передбачених законом межах» [20, абз. 3 п. 3.1].

Третьою причиною, яка поклікала до життя ідею про можливість виникнення цивільних прав та обов'язків безпосередньо з нормативно-правового акту, поза певними юридичними фактами, є, як виявляється, недостатнє врахування особливостей правового регулювання в приватній сфері порівняно зі сферою публічною. Норма приватного права за загальним правилом є нормою диспозитивною, яка може бути змінена договором самих учасників цивільних правовідносин. Саме тому їй не може бути притаманною властивість породжувати певні права та обов'язки, в силу самого факту свого існування, поза певними діями учасників цивільних правовідносин або певними подіями. Це є загальна властивість всіх норм цивільного права. І навіть тоді, коли цивільно-правова норма імперативно приписує суб'єктові певну поведінку, то для виникнення у нього конкретних прав та обов'язків все одно потрібен прямо або опосередковано визначений цією нормою юридичний факт. Тому, коли А. Ю. Бабаскін стверджує, що безпосередньо із закону виникають права та обов'язки представництва за законом (ст. 242 ЦК), обов'язок складення проміжного ліквідаційного балансу та ліквідаційного балансу ліквідаційною комісією юридичної особи у випадку ліквідації юридичної особи (ст. 111 ЦК), обов'язок юридичної особи у разі зміни свого найменування повідомити про це в друкованих засобах масової інформації (ст. 90 ЦК) та інші, він, очевидно, залишає поза увагою те, що в першому з наведених ним випадків юридичним фактом є факт батьківства, усиновлення дитини або опікунства, в другому, – відповідно, закінчення строку пред'явлення вимог кредито-

рами та завершення розрахунків з кредиторами, в третьому – зміна найменування юридичної особи.

Нарешті, четвертою причиною є ігнорування співвідношення між правом об'єктивним (тобто тим, що передбачається нормою) та правом суб'єктивним (яке з'являється у конкретного суб'єкта на підставі норми). Разом з тим, Я. М. Магазинер вказує на те, що «юридичний факт є умовою застосування об'єктивної норми, але той же юридичний факт є і умовою реалізації суб'єктивного права, тобто його виникнення, зміни, припинення. Таким чином, з погляду суб'єктивного права, юридичним фактом є певна правозмінююча обставина, тобто обставина, яка здатна потягнути за собою зміни в правовій сфері особи або, що те ж саме, викликати виникнення, зміну або припинення прав чи обов'язків особи. Для об'єктивного ж права юридичний факт є будь-яка правореалізуюча обставина, тобто обставина, здатна надати руху нормі, тобто викликати її застосування і встановлені нею наслідки» [21, с. 118]. Інакше кажучи, норма права може передбачати лише об'єктивне право (або обов'язок) як елемент статусу деперсоніфікованого, неконкретизованого суб'єкта. Для того ж, щоб на підставі цієї норми у конкретного персоніфікованого суб'єкта виникло суб'єктивне право або обов'язок, необхідний певний юридичний факт, який «надасть руху нормі» і тим самим породить вказане суб'єктивне право або обов'язок.

Викладене, на наш погляд, дозволяє стверджувати, що цивільні права та обов'язки не можуть виникати безпосередньо на підставі норм цивільного права, а вимагають кожного разу наявності певного юридичного факту. Необхідно підтримати судження О. О. Красавчикова, висловлене ним майже півстоліття тому: «В науці цивільного права поняття правовідносин із закону повинно бути вижите!» [22, с. 181]. У зв'язку з цим, на наш погляд, положення ст. 11 чинного ЦК України вимагають певних уточнень. Ці уточнення зводяться до наступного:

Перше. У названій статті має бути чітке застереження, що юридичний факт може бути не тільки дією (як це випливає з ч. 1 та 2 цієї статті в її нинішній редакції), але й подією (про що йдеться лише в частині 6 згаданої статті, проте без контекстного поєднання з ч. 1 та 2).

Друге. Зміст статті має бути розширений за рахунок визначення в ній не тільки підстав виникнення цивільних прав та обов'язків, але й підстав їх зміни та припинення, оскільки останні не мають жодних суттєвих відмінностей від перших.

Третє. Стаття не повинна містити жодних положень, які дозволяють б стверджувати про можливість виникнення, зміни або припинення цивільних прав або обов'язків поза юридичними фактами, безпосередньо з норм права.

Четверте. Необхідно вивести з одного асоціативного ряду норми цивільного права, акти органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та рішення суду як підстави виникнення цивільних прав та обов'язків. Якщо норми цивільного права самі собою не можуть бути підставою виникнення цивільних прав та обов'язків (що вже доведено вище), то акти органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та рішення суду, які не мають нормативного характеру, але є актами індивідуального застосування норм права, здатні виступати в якості юридичних фактів і породжувати цивільні правовідносини. Як слушно стверджує Н. Ф. Кузнецова, такими, зокрема, можуть бути розпорядження відповідних органів місцевого самоврядування про реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, рішення про оформлення права оренди земельної ділянки, рішення про реєстрацію інвестиції тощо або, наприклад, рішення суду про переведення прав кредитора до третьої особи тощо [23, с. 29–30]. До них також належать, наприклад, акти громадянського стану, тобто «засвідчені державою факти народження, смерті, одруження, розірвання шлюбу, встановлення батьківства, зміни прізвища, імені, по батькові. Вони є юридичними фактами, з якими закон пов'язує виникнення, зміну або припинення відповідних прав та обов'язків» [24]. Конституційний Суд України відзначає, що «підставою для виникнення права на земельну ділянку є відповідний юридичний факт... Відповідно до ст. 116 Кодексу, (мається на увазі Земельний кодекс України – С. П.) громадяни та юридичні особи набувають права власності та права користування земельними ділянками із земель державної або комунальної власності за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування в межах їх повноважень, визначених цим Кодексом (частина перша); набуття права на землю громадянами та юридичними особами здійснюється шляхом передачі земельних ділянок у власність або надання їх у користування (частина друга). Право власності та право постійного користування на земельну ділянку виникає після одержання її власником або користувачем документа, що посвідчує право власності чи право постійного користування земельною ділянкою, та його державної реєстрації (частина перша статті 125 Кодексу» [25, п. 5.6.].

З урахуванням сказаного, ст. 11 ЦК України могла б бути викладена, наприклад, у такій редакції:

«Стаття 11. Підстави виникнення, зміни та припинення цивільних прав та обов'язків

1. Цивільні права та обов'язки виникають, змінюються або припиняються із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими

актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки, а так само із настання або ненастання певної події.

2. Підставами виникнення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, зокрема, можуть бути:

- 1) договори та інші правочини;
- 2) створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності;
- 3) завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі;
- 4) акти органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим або органів місцевого самоврядування;
- 5) рішення суду;
- 6) інші юридичні факти».

При цьому слід застеретти, що договір є специфічним різновидом юридичного факту, оскільки він, окрім того, може виступати також і в ролі джерела норм цивільного права [детальніше див. 26]. Тому укладення договору є виключно юридичним фактом лише тоді, коли сторони цього договору при його укладенні погоджуються на застосування до їхніх відносин норм статутного цивільного права без будь-яких змін або доповнень. У цьому аспекті цивільно-правовий договір подібний до трудового договору як юридичного факту, що тягне виникнення, зміну або припинення трудових правовідносин [27, абз. 2 п. 4]. У тих же випадках, коли сторони в договорі створюють норму для регулювання своїх відносин, які не врегульовані нормами статутного цивільного права (ч. 1 і 2 ст. 6 ЦК України), або для врегулювання таких відносин створюють норму, що відмінна від норми статутного цивільного права (ч. 3 ст. 6 ЦК України), договір не тільки виконує роль юридичного факту, а й сам стає джерелом норм цивільного права. Разом з тим, слід застеретти, що в останньому разі договір не завжди виконує роль юридичного факту, оскільки угодою сторін може бути передбачено, що їхні права та обов'язки виникають, змінюються чи припиняються не в силу самого укладення договору, а у зв'язку з певними іншими юридичними фактами, наприклад, настанням або ненастанням певної події.

Таким чином, юридичні факти, як елемент механізму досягнення мети цивільно-правового регулювання, є певними правомірними або неправомірними діями або подіями, які передбачені нормами статутного або договірної цивільного права, але в усякому разі відділені від них. Юридичні факти є тими «суглобами», які не тільки зв'язують між собою окремі інші елементи механізму досягнення мети цивільно-правового регулювання суспільних відносин, а також такі елементи з нормами права та станом правопорядку в сфері цивільно-правового регулювання (які знаходяться поза межами цього механізму), але й рухають увесь механізм до-

сягнення мети цивільно-правового регулювання суспільних відносин. У цьому й проявляється їхня роль у згаданому механізмі. Особливості ж такого прояву вже пов'язані з різновидами юридичних фактів (як-то, правопороджуючі, правозмінюючі та правоприпиняючі), дослідження яких є завданням для подальших наукових пошуків.

Список літератури: 1. Иоффе О. С. Правоотношение по советскому гражданскому праву. Л., 1949. 2. Исаков В. Б. Юридические факты в советском праве. М., 1984. 3. Ромовська З. В. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник. К., 2005. 4. Агарков М. М. Обязательство по советскому гражданскому праву. М., 1940. 5. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. СПб., 2000. 6. Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. М., 1999. 7. Гражданское право: В двух томах. Том I: Учебник / В. С. Ем, И. А. Зенин, Н. И. Коваленко и др. Отв. ред. Е. А. Суханов. М., 2000. 8. Общая теория права и государства: Учебник / В. С. Афанасьев, А. Г. Братко, А. Р. Герасимов и др. Под ред. В. В. Лазарева. М., 1994. 9. Проблемы общей теории государства и права: Учебник для вузов / Н. В. Варламова, В. В. Лазарев, В. В. Лапаева и др. Под ред. В. С. Нерсесянца. М., 1999. 10. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. К., 2001. 11. Цивільне право України: Підручник: У двох томах / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, І. В. Жилінкова та ін. За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасиво-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. К., 2004. Т. 1. 12. Мицкевич А. В. Субъекты советского права. М., 1962. 13. Мален Н. С. Гражданский закон и права личности в СССР. М., 1981. 14. Магузов Н. И. Личность. Права. Демократия: Теоретические проблемы субъективного права. Саратов, 1972. 15. Патюлин В. А. Государство и личность в СССР. М., 1974. 16. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. М., 1974. 17. Українське право. 1996. Число 2 (Спецвипуск). 18. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар: У двох частинах / А. Ю. Бабаскін, І. А. Безклубий, Н. В. Безсмертна та ін. За заг. ред. Я. М. Шевченко. К., 2004. Ч. 1. 19. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. К., 2004. 20. Рішення Конституційного Суду України від 12 лютого 2002 року у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» (справа про електроенергетику) // Офіційний вісник України. 2002. № 22. Ст. 1069. 21. Магацинер Я. М. Общая теория права на основе советского законодательства // Известия вузов. Правоведение. 1998. № 4. 22. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве. М., 1958. 23. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У двох томах / Н. С. Кузнєцова, І. О. Дзера, В. М. Коссака та ін. За відповід. ред. О. І. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцової та В. В. Луця. К., 2005. Т. 1. 24. Про органи реєстрації актів громадянського стану: Закон України від 24 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 14. Ст. 78. 25. Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 року у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) // Офіційний вісник України. 2005. № 39. Ст. 2490. 26. Погрібний С. О. Договір у системі регуляторів цивільних відносин // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. Вип. 22. Одеса, 2004. 27. Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 1998 року у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») // Офіційний вісник України. 1998. № 32.

Надійшла до редакції 14.12.06